

LA 500 DE ANI

Ariosto și comediile lui

Mărturii de artă și de zugrăvire a vieții contemporane, în deosebi a vieții de curte, sînt cele cinci comedii ale lui Ludovico Ariosto, scrise în versuri libere, începînd cu anul 1518.

Așa cum gîndirea și arta laică, „păgînă“, nu s-au pierdut în tenebrele evului mediu, nu s-a pierdut nici tradiția dramatică latină, care a continuat să existe în cele mai variate forme, mai cu seamă în straturile profunde ale poporului. Dar trebuie să ajungem pe pragul Cinquecentoului pentru a asista la impunerea în formă definitivă a comediei și tragediei clasice în forme populare.

Renașterea a însemnat o epocă de profunde prefaceri. Noua realitate politică, este Signoria, condusă de tiran, care pentru a face uitate delicturile autorității sale se înconjoară de artiști și devine protector al artelor. Orice signorie, orice asemenea curte devine un centru magnific al unei mișcări artistice, un extraordinar atelier de frumusețe. Literatura devine adulatorie și aristocratică și se îndepărtează de popor sub semnul reînvierii antichității, care pătrunde întreaga cultură. Dar omul medieval, contemplator mistic, se transformă în Renaștere în contemplatorul naturii, pe care o privește cu ochi dilatați și însetați de cunoaștere. El deschide ochii în fața vieții, pe care o explorează în toate variatele ei aspecte și coboară și în interiorul sufletului său. El nu se mai consideră o parte componentă a unui colectiv religios sau politic, ci devine parte pentru el însuși, personalitate. Idealul actual este cel estetic, și admirația se îndreaptă către energie și violență, expresii ale unei puternice individualități. Deci violența nu este condamnată, iar iubirea și lupta continuă pentru dobîndirea ei, oricînd justificabile.

Teatrul, urmînd aceleași influențe, devine aulic, destinat unui public de literați și de aristocrați, culminează în comedii și pastorale, (descrierea naturii și a vieții cotidiene), și este scăzut ca valoare în sectorul tragediei.

Se scriu „fabule“ de inspirații mitologice (Poliziano), joc al fantaziei unui poet îndrăgostit de antichitate, pe al cărui trunchi altoiește mlădițele Renașterii, caracterizată de căutarea plăcerii, care poate fi găsită oriunde, în natură, în femeie, în cînt sau chiar în plîns. Tineretea și frumusețea sînt adevăratele realități ale vieții. Și dragostea de viață, îndemnul de a te bucura de ea, de tineretea care este trecătoare, este motivul dominant al acestei fabule, care putea cuprinde și întregul suflet al Renașterii și al lui Poliziano, idilic, voluptuos, pătruns de o vastă și modernă melancolie. Într-o formă bogată în culori și armonie. Așa este și *Aminta*, acea minune literară, cum a fost numită, capodopera lui Torquato Tasso, sintetiză armonioasă a triumfului vieții, în care se înscrie ca leit motiv al capodoperei și al Renașterii, faimoasa formulă „dacă ne place, este îngăduit“.

Comedia italiană din acest secol este o oglindire a vieții și obiceiurilor Italiei contemporane, a realității din Cinquecento care este atît de multiplă și variată colorată, atît de precisă și bizară, unitară și contradictorie în același timp. Comediile lui Ariosto au putut să fie considerate primele comedii originale ale istoriei teatrului italian. Prin ele se trece de la reprezentările în exclusivitate ale teatrului lui Plaut sau Terențiu, ale servilelor și pedestrelor lor imitații, la o asimilare superioară, la o adaptare originală, contemporană, a situațiilor și personajelor. În afara profunde cunoașteri a unor asemenea ilustre modele ale comediei clasice în Cinquecento, Ariosto a știut să le pătrundă

cu vibrația artistică și etică a personalității sale. El a știut să ridice autobiografismul monologului exprimat în *Satire*, la întriga complexă și la interferările de acțiuni dramatizate, dar totdeauna sub semnul moralității senine — „Concretezza“ este o caracteristică esențială a comedii ariostești, în care se sfărâmă alegorii și imitații pentru descrierea realității, pentru coborîrea în piețe și pe străzi, pentru surprinderea vieții în clo-cot, într-o cetate tumultuoasă cum era re-nascentista Ferrara.

Ludovico Ariosto dăduse dovadă încă din adolescență de o puternică înclinare pentru teatru. Luase parte la o serie de reprezentații, ca actor, iar mai târziu avea să fie un fel de regizor al marilor spectacole care aveau loc la Curtea seniorală. Estensii au fost totdeauna mari amatori de teatru și litera-tul lor curtean, atunci cînd nu călărea de-parte pentru îndeplinirea unor vagi misiuni diplomatice, trebuia să se agite pentru orga-nizarea în cele mai bune condiții ale unor lucrări dramatice, menite să satisfacă exi-gențele, uneori superior rafinate, ale unui cere de cunoscători. *Comediile* lui Ariosto co-res-pundeau astfel unei cereri exterioare, unei comenzi, nu sociale ci seniorale, dar și unui comandament interior, înclinarea către aven-tură, către insolit, către întâmplările compli-cate, fiind o dominantă a temperamentului artistic al lui Ariosto, culminantă desigur în capodopera epică, *Orlando Furioso*.

Ercole I d'Este, primul reprezentant al di-nastiei Estense era extraordinar de pasio-nat de arta spectacolului. El folosea ocazii solemne pentru a invita la spectacol notabili-tățile și din afara granițelor ducatului său. Însărcinase pe umanistii faimoși Battista Gua-rini și Pandolfo Collenuccio să traducă în limba italiană comediile lui Plaut și Tere-nțiu. În magnificul *Cartile* al Palatului se-nioral al Ferrarei se ridicau, de către cei mai de seamă artiști, decoruri magnifice, în-tre care se agitau numeroasele personaje ale comediiilor antichității, interpretate de tinerii gentilomi, de pași impenitenți. Reprezenta-țiile puteau avea loc și în interiorul Palatului ducal, într-un uriaș salon dreptunghiular, în care aplauzele nu mai conțineau în fața si-tuațiilor realiste ale reprezentațiilor teatrale. Degeaba predicau călugării împotriva păgî-nismului reînăscut, entuziasmul pentru spec-tacol era copleșitor.

Unui asemenea entuziasm nu i-a putut re-zista nici Ludovico Ariosto, care a încercat, scriind *Comediile* să depășească conjunctura-lul. comanda menită exclusiv să satisfacă exigențele, setea de spectacol specifică Esten-silor, de la Ercole I, pînă la dezlănțuitul Principe al Bisericii. Cardinalul Ippolito d'Este. Ariosto a demonstrat un interes per-manent pentru teatru, încă de la primele sale încercări literare. Anumiți exegeți ac-re-ditează existența unei pierdute tragedii, scri-să în adolescență de către autorul lui *Or-lando Furioso*. Este vorba de *Tragedia lui Tisbe*, dramatizarea cunoscutei povești de dra-

goste și de moarte, transmisă din Antichitate și rescrisă de atîția alți autori. Temperamen-tul fantast al lui Ariosto găsea excelente oca-zii a se manifesta în mînuirea personajelor multiforme, în reînvierea unor experiențe în acest cîmp de activitate care nu mai fusese explorat de nici un alt italian înaintea sa. Ferrara devenise, grație Estensilor, centrul teatral al întregii Peninsule, favorizînd dez-veltarea înclinărilor lui Ariosto. El asistase la reprezentațiile, uneori chiar în limba la-tină ale operelor lui Plaut, *Aulularia* și *Me-nachemi*, ale lui Terențiu, *Andria*, *Eunucul* sau *Farmione*. La multe din reprezentațiile cu asemenea comedii (azi unele pierdute), Ariosto a participat direct, ca actor, sceno-graf sau regizor. El a izbutit mai târziu, ca suprintendent general al spectacolelor la Curtea Ferrareză, să construiască o scenă inamovibilă. Distrugerea ei prin incendiu l-a îndurerat extrem și a fost un prim semn al apropiatei sale treceri în lumea morților.

S-a spus foarte clar că lucrările dramatice, comediiile lui Ludovico Ariosto deschid dru-mul teatrului din Cinquecento, fiind cu to-tul remarcabilă reflectarea policromă a vieții, dinamismul acțiunii, denunțarea curajoasă a moravurilor turpe și a viciilor predominante, aluziile directe la abuzurile celor înzestrați cu autoritate. Meritul lui Ariosto este și a-cela de a fi fost un precursor dacă nu crea-torul comediei italiene. Trebuie totdeauna considerată situația literaturii în anii aceștia, în care Renașterea triumfa îndeosebi prin re-învierea tradițiilor laice și a genurilor uma-niste ale antichității. Comedia latină domina, iar tînărul Ariosto, îndrăznind, a creat o co-medie italiană, în anii cînd nici Italia nici restul Europei nu avea nici un rudiment de lucrări dramatice naționale.

Comediile lui Ariosto nu sunt pedestre imi-tații ale teatrului antic. Trebuie demonstrat, și exegeții operei lui Ariosto nu au făcut-o, dacă lucrările sale tetrale au și valori este-tice și nu sînt numai o etapă nouă, dar nu-mai de ordinul mutației, în istoria culturală europeană. Comediile lui Ariosto nu sînt nu-mai arhetipul teatrului național italian ci și opere de valoare intrinsece estetice, cu toate părerile uneori divergente ale unor co-mentatori care se revendica de la „lectura“ lui Benedetto Croce. Istoricii literari ai Tea-trului italian ca Flamini, Sanesi și îndeosebi Tonelli s-au ridicat împotriva unor asemenea opinii, relevînd originalitatea ariostescă, sta-rea comică, de multe ori învecinată cu un realism crud. Ariosto nu este sclavul mode-lor pe care Antichitatea i le oferea. El „adap-tează“ de cele mai multe ori schemele prestabile ale comediiilor ilustre prin pătrun-derea vastelor ecouri sonore ale contempora-neității. Lumea sa, chiar cînd este înscrisă între scheme clasice, este lumea sa, a vieții și ac-tualității sale, lumea epocii Renașterii. Este drept că de multe ori nu există aprofundă-riile acestei lumi, săparea în straturile inte-riore, mîgînîndu-se la înfățișarea formală a stărilor de lucruri contemporane, prezentînd

situații și nu conturând hotărât caractere. Comediile lui Ariosto se revendică de o nouă *vis comica*, dialogul lor este de un dinamism amănunțit, intrigă are o simplitate lină, demonstrând și claritatea deplină a concepției lui Ariosto despre societatea vremii sale. Atras la teatru prin existența *humusului* atît de rodnic al solului cultural ferrarez, Ariosto a știut să însămînțeze în acest teren fertil germinii noi ai teatrului pe care l-a scris. Fastul Curții Estensilor se manifesta și prin excepționalele reprezentații teatrale. Ariosto, atent observator al vremii sale, a căutat să pătrundă în miezul fierbinte al realității și să-l redea în Comedii. Este absolut evident pentru orice cititor atent și într-o asemenea evidență stă întreg meritul estetic al teatrului ariostesc, că el înseamnă o etapă evidentă în depășirea modelelor, o cotitură decisivă, ca și Renașterea, în istoria culturii italiene.

Documente de viață, și nu incongruență de artă, desigur nu producții care învecinează geniul mirabilei Poeme, dar nici tentative demne de a fi uitate în rafturile bibliotecilor.

Forma autonomiei estetice a *Comediilor* lui Ariosto constă nu numai în depășirea schemelor clasice, ci și în stilul compozit, autentic în restructurarea motivelor tematice sau expresive. Referirea la modelul clasic nu este o frînă estetică în zugrăvirea comică a actualității. Personajele sînt tipice pentru vremea aceea care a încercat să le fixeze în rama iluminată a magnificelor arhitecturi scenice din Palatul ducal al Ferrarei.

Ariosto a fost „il primo mobile”. El a declanșat prin mișcarea inițială, vasta rotație a teatrului Renașterii italiene. Temele vechi ca și personajele s-au investmintat în straietele modernității lui Ariosto, comedigraf senin în ironia lui supremă, înțelegător al tuturor vicisitudinilor omenești. Teatrul lui Ariosto semnifică un pas important pe drumul eliberării de modele ilustre, dar care, la un moment dat, pot ajunge să înăbușească prin dezvoltarea lor luxuriantă, mlădițele care cresc la umbră, mlădioase și fragile. Tradiția comică este reinnoită de poetul ferrarez,

care introduce inflexiuni noi în rîsul său, conștient fiind de caracteristica realistă a artei sale comice care zugrăvește fără prea mari iluzii, moravuri și tipuri contemporane. Spiritul ariostesc care suflă peste endecasilabele comediilor sale poartă umbrele meditației amare, dar și luminile surisului senin, generat de înțelepciunea de tip umanist, bazată pe cunoașterea vieții. Nu trebuie să fie subevaluate calitățile de comedigraf ale lui Ariosto și nu trebuie luată ca piatră de comparație mereu aromonia supremă a lui *Orlando Furioso*. Ariosto și în *Comedii* este un maestru al artei, trecînd cu brio înaltul prag de la imitația pedestră la creația originală, al cărui nucleu iradiant este viața. N-ar fi existat capodopera teatrului Renașterii italiene care este *Mandragola* lui Nicolo Machiavelli, fără *Lena* lui Ludovico Ariosto. Lui Ariosto îi lipsește poate acel spirit sintetic de care dă dovadă în mod strălucit Machiavelli în *Mandragola*. Personajele lui Machiavelli, mai mult decît ale lui Ariosto, nu mai sînt nici simboluri nici alegorii, ci creații vii, ființe profund umane, desprinse din realitatea cea mai actuală, iar comedia sa este cea mai viguroasă și satirică reprezentare a societății italiene din Cinquecento.

Ludovico Ariosto este creatorul comediei „regolare”, care de la calchiera clasicilor a trecut la libera înflorire. Tehnica pe care o urmează este aptă și astăzi să capteze atenția spectatorilor. Capacitatea lui de a construi situații și personaje îl anunță pe viitorul autor al marelui poem. Tehnica comediilor lui Ariosto își dovedește modernitatea și prin stilul dramaticității lor, prin lexicul întrebuintat, care se revendică de la o italiană vie, realistă, împănată cu expresii populare, într-un stil de o rară discursivitate populară. Modulația stilistică a comedigrafului nu ignoră jocurile metaforice cum nu ignoră construcții de dialect sau de jargon, construcții verbale realiste care ating și naturalismul uneori și chiar și licențiozitatea.

Soarta literară a *Comediilor* lui Ariosto a însemnat o recunoaștere europeană încă din timpul contemporaneității sale.

